

УДК 343.91 : 343.98 : 343.615

В.Г. Дрозд, к.ю.н.

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ПРИ КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ХАРАКТЕРИСТИЦІ ЗЛОЧИНУ ЩОДО ЗАПОДІЯННЯ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Розглянуто особливості розгляду обставин, які підлягають доказуванню по кримінальним провадженням пов'язаним з заподіянням тяжких тілесних ушкоджень в контексті характеристики особи злочинця та потерпілого. Визначено взаємозв'язок особи потерпілого та злочинця при криміналістичній характеристиці злочину щодо заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

Ключові слова: особа злочинця, криміналістична характеристика, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, злочинець, потерпілий.

Рассмотрены особенности рассмотрения обстоятельств, подлежащих доказыванию по уголовным производствам связанным с причинением тяжких телесных повреждений в контексте характеристики личности преступника и потерпевшего. Определена взаимосвязь личности потерпевшего и преступника при криминалистической характеристике преступления по причинение тяжких телесных повреждений.

Ключевые слова: личность преступника, криминалистическая характеристика, причинение тяжких телесных повреждений, преступник, потерпевший.

The features of consideration of the circumstances, subject to proof in criminal proceedings connected with serious bodily injury in the context of the characteristics of offender and victim. Correlation of the individual victim and the perpetrator of the crime characteristics of serious bodily injury.

Keywords: face criminal forensic characterization, serious bodily injury, the offender, the victim.

Актуальність. У криміналістиці відсутні загальноприйняті підходи щодо криміналістичної характеристики злочинця та особи потерпілого при заподіянні тяжких тілесних ушкоджень. Ця проблема і надалі залишається найбільш дискусійною у серед представників доктрини криміналістики.

Метою даної статті є розгляд криміналістичної характеристики злочинця та особи потерпілого при заподіянні тяжких тілесних ушкоджень

Виклад основного матеріалу. Під час розгляду обставин, які підлягають доказуванню по кримінальним провадженнями пов'язаним з заподіянням тяжких тілесних ушкоджень особливий інтерес викликає характеристика особи злочинця.

Саме інформація про особу злочинця під час дослідження слідів нанесення тяжких тілесних ушкоджень, дозволяє висунути версії про мотиви та мету, про спосіб вчинення і приховування злочину, а також щодо місця знаходження розшукуваних.

Криміналістичне вивчення особи злочинця являє собою один з випадків дослідження та пізнання людини, а також різноманітних аспектів її діяльності. Людина в даному випадку розглядається як особливий носій суттєвих і відносно стійких якостей, які закономірно сформувалися під дією різноманітних обставин соціального середовища, в якому вона перебуває.

Так, слід підтримати пропозицію О.Н. Колесніченка, що в комплекс ознак особи, як елементу криміналістичної характеристики включаються всі ознаки, які можуть сприяти визначенню ефективних шляхів і методів встановлення, розшуку та викриття злочинця. Частина їх має не тільки криміналістичне значення (наприклад, попередні судимості), але і важлива для розкриття злочину (наприклад, хитрощі злочинця). Зміст даного елементу криміналістичної характеристики визначається набором ознак

особи, специфічних для осіб, що вчиняють злочини даного виду, і суттєвих для їх ефективного розслідування. Система ознак особи злочинця включає ознаки демографічні, а також ознаки, що відображають деякі моральні, психологічні особливості (наприклад, риси характеру) і інші [1, с. 39].

Аналіз кримінальних проваджень про тяжкі тілесні ушкодження надає можливість виділити три основні групи криміналістично-значущих властивостей особистості злочинця, які, мають важливе значення для криміналістичної характеристики тяжких тілесних ушкоджень:

1. Дослідження біологічних властивостей особи, які включають статеві, вікові, анатомічні, фізіологічні та інші ознаки.

2. Дослідження психічних властивостей особи, що свідчать про інтелект, емоційну і вольову сфери індивіда.

3. Дослідження соціальних властивостей особи, що характеризують її суспільний статус, професійну належність, родинний стан, місце проживання, рід занять, взаємостосунки з іншими членами суспільства.

Визначаючи названі групи, доцільно виходити з виділення трьох рівнів вивчення людини: а) біологічного, на якому вона відкривається як тілесна, природна істота; б) психологічного – як суб'єкт одухотвореної діяльності; в) соціального суб'єкта, що реалізує об'єктивні суспільні відносини.

Вивчення кримінальних проваджень показало, що переважна більшість умисно заподіяних тяжких тілесних ушкоджень вчинюється особами чоловічої статі – 88% і лише 12% жінками. Перевага належить чоловікам у віці після 30 років (30,9%), хоча це умовний критерій, оскільки статистичного звіту МВС України не існує і дані базуються на власному дослідженні кримінальних проваджень. Причому 80,1% злочинів досліджуваної категорії вчинювалося однією особою і лише 19,9% групою, з них, лише 5% у складі двох осіб. Перевага належить особам, які під час вчинення злочину перебували у стані алкогольного 58,4% або наркотичного (18%) сп'яніння. З загальної кількості 5% злочинів зазначеної категорії вчинено особами без визначеного місця проживання, і лише 1% приїжджими.

Загальноосвітній рівень характеризує така тенденція: 29% - злочинців мали базову загальну середню освіту, 56% - повну загальну середню освіту, 9% - базову вищу освіту (молодший спеціаліст), 6% - повну вищу освіту (спеціаліст).

У момент вчинення злочину 47,2% осіб були без певного роду занять, тобто не навчалися і не працювали, 42% - робітники, 11% - службовці, 23,6% - учні різних навчальних закладів (шкіл – 9,6, коледжів – 6,7%, інститутів – 7,3%), 4% - пенсіонери. 55% - осіб були самотніми, не мали ні родини ні друзів.

Із загального числа осіб, що заподіяли умисне тяжке тілесне ушкодження 56% - вчинили злочин вперше, решта 44% - раніше були засуджені за різні види злочинів, з них лише 11% - за злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи.

Слід також звернути увагу і на те, що переважна більшість осіб – 60%, які проходять по даній категорії проваджень характеризувалися позитивно, лише 15% - беззаперечно негативно, а інші – 25% мають в своїх характеристиках суперечливі відомості, з різних джерел. Певною мірою це обумовлюється тим, що характеристики запитують не тільки слідчий, а їх подають підозрювана особа, її захисник, близькі родичі, тощо.

Значний інтерес представляє зв'язок злочинця з потерпілим. Майже кожен п'ятий злочин вчинила особа, яка перебувала в родинних відносинах з потерпілим (4,5% -

брат або сестра; 3,4% - батько або мати; 6,7% - інші родичі). Значна кількість злочинців перебувала в тих чи інших дружніх стосунках з потерпілим (сусіди — 13,5%; друзі по роботі, навчанню — 16,9%; познайомилися напередодні злочину — 19,7%). Разом з тим, слід зазначити, що значна кількість злочинів вчиняється особами, які не знайомі потерпілому — 35,4%, а тому слід на першому етапі розкриття злочину вжити можливі заходи для встановлення додаткових джерел інформації про особу злочинця.

Характеризуючи особу злочинця, неможливо обійти увагою мотив заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Вивчення кримінальних проваджень показало, що переважна більшість таких злочинів вчиняється із хуліганських спонукань — 31,5%; із ревнощів - 18,5%; із помсти — 17,8%; із користі — 13%; із конкуренції і ворожнечі — 6,2% та 5,5%.

Відомо, що злочин за своїм складом має двоякий характер, тобто об'єктивний і суб'єктивний. І саме тому в процесі розслідування злочину пізнавальна діяльність здійснюється в двох напрямках, тобто пізнання об'єктивної і суб'єктивної сторони злочину. Вірно з цього приводу зазначає В.О. Коновалова, злочин - це акт, в якому виявляється складна взаємодія соціальних, економічних, психологічних і інших чинників [2, с. 24]. Саме тому, підтримуючи думку А.В. Старушкевича [3, с. 22-24] вважаємо, що характеризувати особу, яка вчинила злочин без висвітлення її психічних особливостей просто неможливо.

Також, в психологічному плані важливого значення в структурі злочину набувають мотиви прагнення вчинення злочину. Відповідно типовими мотивами навмисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження були помста, неприязнь, ревнощі, користь.

Розглянемо їх докладніше. Помста — даний мотив дуже цікавий, оскільки в більшості виникає миттєво, а реалізуватися може як миттєво, як відповідна реакція на будь-який подразник, так і через певний проміжок часу, навіть досить тривалий, коли потерпілий навіть забув про сварку, або примирився з майбутнім злочинцем.

У досліджуваній категорії злочинів в переважній більшості випадків мотив злочину являється наслідком міжособистісних стосунків. Зрозуміло, що психологія людських стосунків складна та багатогранна, так само і стосовно мотиву, тобто їх (мотивів) може бути декілька (помста за минулу образу і разом з цим заздрість, що в нього і в родині і на роботі все добре, і злість саме за це і навіть ревнощі стосовно стосунків з власною дружиною тощо).

Аналіз слідчо-судової практики свідчить про те, що певна категорія осіб, які вчинили даний злочин приховують справжні мотиви, прагнучи ухилитися від кримінальної відповідальності, або сподіваючись на пом'якшення покарання. В переважній більшості випадків підозрювані, обвинувачені приховують корисливі та хуліганські мотиви завуальовуючи їх іншими, які на їх думку можуть впливати на висновки слідчого і суду з метою уникнення або пом'якшення покарання. І навпаки, особи, які вчинили дані дії через неприязнь, або ревнощі в стані сильного душевного хвилювання майже ніколи не приховують мотиву заподіяння тяжких тілесних ушкоджень і навіть частенько заявляють, що не жалкують про вчинене і якби можна було б повернути все назад вони вчинили так само. Так само і потерпілі або через почуття сорому, або честолюбства, або навіть майбутньої помсти особі, яка завдала їм тілесних ушкоджень можуть не викривати справжній мотив злочину.

Стосунки, які виникають на підґрунті неприязні, як показує практика, не виникають раптово, вони народжуються і становляться за певний проміжок часу, інколи досить

тривалий. Звісно, інколи зустрічаються випадки, коли неприязне ставлення до певної особи формується у короткий проміжок часу, але зазначаємо що не раптово. Як правило, передує цьому аморальна, або безпринципна поведінка певної особи, яка вступає у конфлікт з менталітетом іншого індивідуума. Зазвичай в таких випадках злочин відбувається імпульсивно, тобто особа яка вчинює його не усвідомлює мету та мотив своїх дій.

Аналіз слідчо-судової практики свідчить, що переважна більшість 65% досліджених матеріалів кримінальних проваджень зазначеної категорії на превеликий жаль не містять відомостей стосовно мети вчинених злочинів. А відповідно до цього, не має можливості із великим ступенем достовірності дослідити мету злочину, як елемент криміналістичної характеристики. Але слід зазначити, що в інших 35% кримінальних проваджень про тяжкі тілесні ушкодження безпосередньо про мету злочину говорять свідчення обвинувачених - 30%, свідчення потерпілих - 2%. Особа, яка вчинила злочин, в більшості випадків - 25% заявляє, що метою її дій було припинити дії потерпілого, або примусити його вчинити якісь дії (припинити лягати, втекти тощо), або злочин вчинено в стані самооборони, а стосовно заподіяння шкоди здоров'ю лише - 3%; заподіяти страждання, больові відчуття - 3,5%; злякати, розбудити, повернути до свідомості, зганьбити - 2%.

Підводячи підсумок, слід відмітити, що ознаки особи злочинця мають важливе значення для спрямування слідчо-оперативного пошуку під час розкриття та розслідування кримінальних проваджень про тяжкі тілесні ушкодження. Особливості особи злочинця віддзеркалюються в матеріальних та ідеальних слідах, способах вчинення тяжких тілесних ушкоджень. Саме тому подальше дослідження окремих типів злочинців буде поглиблювати знання про особливості кожного з них, сприятиме удосконаленню діяльності з розкриття і розслідування тяжких тілесних ушкоджень (практичний аспект).

Не меншого значення для розслідування цих злочинів має характеристика потерпілого. Проведене дослідження показало, що із загальної кількості постраждалих чоловіки складають 73%. Тобто відносно жінок, незважаючи на слабку стать, вчиняється лише кожне четверте посягання на тілесну цілісність.

За віковими характеристиками потерпілі розподіляються наступним чином: до 18 років - 15,1%; 18 - 25 років - 25,3%; 25 - 30 років - 21,9%; 30 - 40 років - 11,6%; 40 50 років - 12,3%; 50 - 60 років - 7,5%; після 60 років - 6,2%. Отже, найбільше вразливою є категорія осіб у віці до 30 років, на долю яких припадає більше половини усіх тяжких тілесних ушкоджень (62%).

По відношенню до суспільно-корисної праці потерпілі розподіляються так: кожен четвертий постраждалий навчався (у школі - 7,5%; коледжі - 4,8%; інституті - 13%). Майже половина таких осіб працювали: на підприємстві - 17,1%; в установі - 10,3%; займалися підприємницькою діяльністю - 11,6%; були керівниками або власниками фірм тощо - 8,2%. Не працював і не навчався кожний п'ятий постраждалий - 19,9%.

Слід зазначити, що під час вчинення злочину майже половина постраждалих перебувала в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння - 44,6% та 4% відповідно. Співставлення цих даних з даними, що характеризують злочинця показує, що негативні риси цих категорій осіб збігаються. Інтереси молодих людей обох груп зосереджені в основному на прослуховуванні сучасної музики та грі на музичних інструментах. Лише одиниці з них займалися конструюванням, малюванням, спортом

або брали участь в гуртках за інтересами.

В даний час в багатьох наукових роботах звертається увага на тісний взаємозв'язок між злочинцем і потерпілим (злочинець — жертва). Оскільки вони так чи інакше пов'язані із подією злочину. У цьому зв'язку, для організації пошукової роботи важливе значення мають відомості про місце проживання потерпілого і злочинця. Проведене дослідження показало, що 26% таких осіб мешкали в одній квартирі; 1,8% - в під'їзді одного будинку; 7,4% - в одному будинку; 6,8% - на одній вулиці; 47,6% - в одному населеному пункті; 9,3% - в різних населених пунктах. Наведені дані переконливо свідчать про зв'язок злочинця з потерпілим за місцем їх проживання, що слід враховувати в процесі висування і перевірки слідчих версій.

При заподіянні тяжких тілесних ушкоджень жертва злочину проявляє себе у криміналістичній характеристиці як елемент, який безпосередньо відображає ознаки об'єкта злочину. Тобто, при заподіянні тяжких тілесних ушкоджень, як свідомий і активний елемент кримінальної ситуації становить невід'ємний елемент механізму злочину і обстановки його вчинення.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти *висновку*, що в криміналістичній характеристиці злочинів взагалі і зокрема тяжких тілесних ушкоджень відомості про особу злочинця та особу потерпілого мають дуже важливе значення. Так, володіючи відомостями про фізичні, психічні і соціальні ознаки потерпілого, слідчий в процесі розслідування може створити приблизну модель його особистості, а це в свою чергу сприяє висуванню версії про обставини, мотиви заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, про особу злочинця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений / А.Н. Колесниченко // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. — К., 1988. — С. 29—42.
2. Коновалова В.Е. Правовая психология / В. Е. Коновалова. — Харьков : "Консум", 1997. — С.24. — 160 с.
3. Старушкевич А.В. Особа злочинця та потерпілого як елемент криміналістичної характеристики сексуальних убивств : Навчальний посібник / А.В. Старушкевич. — Київ : НТВ „Правник” — НАВСУ, 1997. — 63с.